

Hans Vervoort

Kind van de Oost

Copyright © Hans Vervoort 2005
Omslag Nanja Toebak
Foto omslag jongenskoortje Surabaya (1948)
(auteur bovenste rij, tweede van links)
Foto auteur Maja Vervoort
NUR 303/ISBN 9789402169713

INHOUD

TEN GELEIDE 1
EEN TRILLING VAN DE TIJD 2

I
EEN BEETJE OORLOG 4

Ambarawa, kamp 6 (1942-1945) 6
Op pad 14

II
MAKASSAR (1946-1947) 24
Mensenkinderen 29

III
UTRECHT (1947-1948) 34
Jopie 36

IV
SURABAYA (1948-1953) 41
Theresiaschool, Surabaya (1949) 48
Een begrafenis 51
Een grote 53
Revelatie 57
Een soort cactus 59
Langs berg en dal 72
Bal na 80

V

DE OVERGANG: OSS . HILVERSUM.

SLOTERMEER 86

(1953-1954)

Bezoek 101

VI

HET WEERZIEN (1974) 104

Bandung - een huis en zijn bedienden 109

Ploeterend voorwaarts 121

De gouvernante 135

Ouwe sobats in Bandung 142

Doddeltje 144

Nog een Hollander 149

Chinees onthaal 154

VII

ANDERE KINDEREN VAN DE OOST 162

Peter 163

Oom 172

Kwee 191

TEN GELEIDE

In *Kind van de Oost* heb ik verspreid gepubliceerde en nieuwe autobiografische verhalen over mijn Indische jeugd, de komst naar Nederland en de terugkeer naar Java – twintig jaar later – bijeengebracht. Ze zijn tot een chronologisch relaas bewerkt en voorzien van toelichtingen en naschriften.

Ook zijn enkele verhalen opgenomen over andere kinderen van de Oost, die ik heb gekend.

Hans Vervoort

www.hansvervoort.nl

e-mail: brievenbus@hansvervoort.nl

Een trilling van de tijd

Zou ik nu echt oud aan het worden zijn? Steeds vaker komt het voor dat ik plotseling in het verleden sta. Vooral onder de douche heb ik er last van. Ik sta in de wasem met een dikke warme waterstraal in de nek te staren naar het douchegordijn waarlangs waterdruppels zich naar beneden spoeden. Ik hum een liedje en ineens ben ik zes jaar en klim uit de jeep die me naar school heeft gebracht. De zon schijnt krachtig en ik loop een paar meter naar de poort van de school. Daar staat een dik Chinees jongetje, een half hoofd kleiner dan ik. Ik loop op hem af en geef hem een stomp tegen de borst. Hij valt bijna om, slaat aan het huilen en holt weg. Ik kijk achterom. De jeep staat er nog, de twee soldaten die me naar school hebben gebracht, kijken lachend naar me. Ze zwaaien en rijden weg.

Onbegrijpelijk fragment, al weet ik zeker dat het echt gebeurd is. Makassar, 1946, zo te zien. Maar wat moet ik ermee? Waarom gaf ik dat jongetje een klap? Ik ken hem helemaal niet.

Een dag later ben ik ineens tien jaar en sta ik buiten de school tussen een paar pisangbomen. Ik ben de klas uitgestuurd maar voel me niet boos of bang. Ik kijk naar de grote gerafelde bladeren die langzaam heen en weer bewegen en een zacht ruisend geluid maken. Tussen de bladeren zijn de trossen bananen al

zichtbaar, maar ze zijn nog groen en klein. Ik ga op mijn hurken zitten, neem een stokje en maak krassen in het zand. Einde van de opname.

Utrecht, ik ben acht jaar en het loopt tegen Sinterklaas. Voor het eerst van mijn leven zal ik een winter mee gaan maken met sneeuw, dat moet je je voorstellen als watten, maar dan koud. We zijn met verlof in Holland en alles is vreemd. Ik heb net een ons suiker in een zakje ingeleverd bij de juf, maar weet niet precies waarom. Op weg naar huis is het al donker, het is vier uur. De mensen lopen met wasemwolkjes uit hun mond, ik ook. Ik heb wanten aan en ben dik ingepakt. Er is veel roezemoezig licht in de winkelstraat. Ik steek over en kom bij een winkel met snoepgoed. Thuis zal ik straks gaan lezen in *Pietje Bell*. In de etalage liggen grote roze suikerbeesten. Ik kijk mijn ogen uit.

Zinloze fragmentjes uit mijn historisch archief. Ik heb een zoon van bijna drie. Af en toe tref ik hem starend aan met grote zwarte ogen. Hij heeft net een opname gemaakt en is bezig die ergens in zijn geheugen op te bergen. Over een jaar of dertig, veertig komen ze wel weer tevoorschijn, betekenisloze flarden herinneringen zonder kop of staart, waarvan hij niet kan begrijpen waarom ze hem zo melancholiek stemmen.

I. Een beetje oorlog

Intro

Ik ben geboren in Magelang, op 22 april 1939, in het militaire hospitaal. Ik was het jongere broertje. Ik heb ooit een fotootje gezien waarop mijn veertien maanden oudere broer en ik elk op een driewielertje rondfietsen, het tropische zonlicht spat van de chromen stuurtjes af. Ik heb het oude Indië meegemaakt, al herinner ik me daar niets van. Mijn eerste herinnering is die van een tocht achter op een vrachtwagen, met moeders en kinderen op weg naar een kamp, de vaders waren elders krijgsgevangen gemaakt. Dat moet in maart 1942 zijn geweest, de Japanners waren Indië binnengevallen en interneerden alle blanken en veel halfblanken.

Ambarawa, kamp 6, waar we terechtwamen, was eigenlijk een militaire kazerne van het KNIL, vierhonderd meter lang en tweehonderd meter breed, met tien stenen barakken. Daar bracht ik drieënhalf jaar door achter de dichte omheining, spelend met de andere kinderen en kijkend naar de volwassenen. Was het leuk? Was het erg? Ik zou het niet kunnen zeggen, een kind weet niet beter dan dat het leven is zoals het is. Voor de moeders was het een zware tijd, onzeker als ze waren hoe lang de oorlog zou duren en of hun man nog

leefde. Voor mij was het opgroeien in een kamp normaal.

Mijn broer, ziekelijk van aard, overleed enkele maanden voor de bevrijding. Dat verlies is vermoedelijk de reden geweest waarom er later bij ons thuis nooit over de oorlog werd gepraat. De herinneringen die ik aan die tijd heb zijn dan ook puur en alleen van mij. Ik heb ze opgeschreven als de fragmentarische scènes die in mijn geheugen zitten, met alle kleine sluwe bijgedachten (Opletten! Hier kan ik voordeel uit halen!) die een kind heeft.

Ambarawa kamp 6 (1942 – 1945)

De grote hal is vol familiegroepjes – moeders met kinderen, oma's –, koffertjes en manden. Geen vaders, geen opa's. Geroezemoes, onrust. Mijn moeder legt een spreid op de vloer en zegt dat we moeten gaan slapen. Broer Robbie gaat liggen en slaapt. Ik lig op mijn rug en knijp mijn ogen dicht, maar de lampen blijven branden en ik kan ze zien, door mijn oogleden heen. Ik ben drie jaar en ik zeur maar eens dat ik niet kan slapen met het licht aan.

Op een open vrachtwagen samengepakt, op weg naar het kamp. Zon, veel bomen langs de weg, frisse wind.

In het kamp ligt een autowrak. We spelen chauffeurkje. Of passagier. De sterkste is chauffeur, maar soms mag het om de beurt.

Het kamp bestaat uit barakken. Elk gezin heeft zijn bedden als leefruimte. Waren er ook afscheidingen of liep alles in elkaar over? Er was toch een soort eigen ruimte voor mijn moeder, mijn broer en mij en tante Aal met haar twee kinderen, Mien en Cor. Cor is wel heel klein, bijna een baby, niet van belang. Tante Aal is niet mijn echte tante, maar zo noem je iemand die vlakbij woont en met wie je moeder veel omgaat. Hun bedden staan bij de onze. We horen bij elkaar.

Ik word 's avonds wakker. Heb ik geklaagd over honger? Tante Aal opent een blikje, we smikkelen en smullen, haar kinderen slapen en krijgen niets. Ik wel. Daar klopt iets niet. Onthouden: er is reservevoorraad. Maar die is klein.

Ik ben ziek, voel me erg warm. Bezorgde blikken, hoofden zwemmen boven me, ik hoor mijn moeder huilen. Dan ben ik weer beter, nooit ziek geweest. Zoutinjecties deden het wonder, zegt mijn moeder. De dokter in het kamp heet dokter Lodder, en we zingen: 'Dokter Lodder speelt met modder aan de rand van de Rode Zee.' Later is er geen dokter meer, alleen een ruwe verpleegster en die stipt met jodium de blaasjes aan die iedereen in de mond krijgt. Pijn doet zeer.

Kinderen moeten elke dag de grassprietjes tussen de tegels van de tegelpaden uittrekken en vliegen vangen. Honderd vliegen per dag? Veel in elk geval. En misschien is het nooit waar geweest. Hoe vangt een kind een vlieg?

Mijn moeder zit in de keukenploeg en komt kreunend van pijn thuis. Ze heeft onder haar jurk een zakje gloeiend hete rijst op haar blote buik ontvoerd. Ze heeft gestolen van de Jap. Dat mag. Maar het is heel gevaarlijk. Je kunt klappen krijgen, of erger.

Er schijnt een gruwelijke straf te zijn waaraan een grote ketel water te pas komt. De moeders hebben het erover met zachte stem, maar de kinderen mogen niks horen en het fijne kom ik er niet van te weten. Ik ben er ook niet gretig nieuwsgierig naar. De Japanners doen niks tegen kinderen, als je maar stil bent en beleefd buigt. Een groot meisje is bezig op een houtskoolvuurtje een pan water te koken en krijgt hevig op haar kop van haar moeder: heeft ze weer het water van de kook laten gaan, en de kooltjes zijn op. Nadenkend loop ik verder. Water koken is kennelijk een hele kunst. Onthouden.

Mijn moeder heeft haar trouwring verpatst voor eten voor ons. Ze herhaalt geregeld dat onze vader dat zo gewild zou hebben. Het mag kennelijk eigenlijk niet.

Er is een kleuterklasje. Een heks geeft les. We moeten zingen van 'Daar was laatst een meisje loos'. Dat meisje kreeg klappen, begrijp ik uit de tekst. Maar waarom? De juf laat ons op de grond zitten en de benen optillen en met de armen wapperen terwijl we zingen: 'Lamme handjes, lamme voetjes, kan niet lopen op de straat.' Ze haalt ook haar kunstgebit uit haar mond. Ik word behoorlijk bang van dat mens en ik heb een hekel aan bang zijn. De Japanners verbieden het klasje en de moeders spreken daar schande van. Maar ik ben blij.

Er is ineens brood. Het wordt in heel dunne plakjes gesneden en in de zon gelegd. Je eet het dun besmeerd met wat sambal. Het is ongelooflijk lekker.

De appels zijn vervelend. Lang staan in lange rijen, de telling begint steeds opnieuw. Het is warm. De moeders zeggen welk nummer je moet roepen, je moet buigen voor de commandant. Iedereen is wel een beetje bang, er kan wat misgaan, er kunnen klappen worden uitgedeeld. Kinderen zijn veilig, maar als je iets verkeerd doet kan je moeder een klap krijgen. Ik leer in het Japans tellen. Het klinkt als: 'Iesj njie sjang sji go ro.'

Mijn broer ligt al lang in het ziekenzaaltje, buitenspel. Blond, blauwe ogen, heel levendig pratend. Op een keer vertelt hij dat hij moest lachen en niezen tegelijk. 'En wat heb je gedaan?' vraag ik gespannen. Ik ben het jongere broertje, ik moet nog veel leren. 'Allebei,' zegt hij.

Mijn broer is doodgegaan en mijn moeder mag de poort uit om hem te begraven. Ik krijg ineens veel aandacht, andere moeders die mij aanhalen, ik begrijp niet goed waarom. Van het ziekenzaaltje krijg ik de soep van hondenvlees die eigenlijk voor hem bestemd was. Ik kan me niet herinneren ooit iets te hebben gegeten dat zo heerlijk rook. De geur van bouillon.

Mijn moeder vecht met een andere moeder om het bezit van een pannetje. Ze trekken er allebei aan en schreeuwen. Het barakhoofd moet erbij komen.

Mijn vader zit heel ergens anders dan wij, maar hij ziet dezelfde maan, zegt mijn moeder. Als het donker is, kijken we ernaar en zing ik het liedje dat ze me geleerd heeft: ‘Maantje tuurt, maantje gluurt, al door de vensterruiten.’ Dat kaatst via de maan naar mijn vader.

Ik leer breien met twee sapu-lidi-stokjes. Insteken, omslaan, doorhalen, af laten glijden. Ik heb één draad om dat mee te doen, als die op is moet ik het uithalen en opnieuw beginnen. Zinloos, vind ik, maar volgens mijn moeder is het goed als je dat kunt, breien.

Oma Van Soest ligt op sterven en heeft een hartenwens, nog één keer erwtensoeep (of was het hutspot?). Het is tante Aals laatste blikje en ze offert het. Vele malen, bij honger, wordt het verhaal later verteld. Weet je wel, toen oma Van Soest op sterven lag, dat we haar nog dat plezier konden doen?

Het wordt koud. Hoe groter ik word, hoe kouder het wordt. En de knagende honger neemt toe. Stijfsel met een bruinebonensausje is nu vaak het maal, en het is te weinig.

‘Mam, ik heb zo’n honger.’ ‘Ga maar een uurtje op bed liggen, jochie. Dan gaat het vanzelf over.’

Ik ben een kind, niks verschrikkelijkers dan een uurtje op bed liggen. Met honger valt veel beter te leven.

De oudere jongens moeten naar het oudemannetjeskamp dat een eind verderop ligt en waarmee geen contact is. Ze moeten de oude mannetjes verzorgen. Er wordt over gepraat dat de leeftijd van vertrek van de jongens verlaagd zal worden. Wanneer zal ik weg moeten? Mijn moeder haalt me extra aan, maar ik voel niet veel voor die aanhaligheid, ik ben al bijna zes, geen knuffeldier.

Er is enig tumult, een groepje Koreaanse soldaten holt hop-hop-hop in gelid door het kamp. De Koreanen zijn in opstand tegen hun bazen, de Japanners. Hoe het afloopt horen kinderen niet.

Op een dooltocht door het kamp vind ik in een afvalhoop bij de keuken een stronkje kool. Een onbegrijpelijk gelukkig toeval. Delen komt niet bij me op, ik eet het ter plekke op. Het smaakt zoetig.

De bevrijding komt. Een vliegtuig werpt pamfletten uit. Er wordt over het kamp geschoten door de naderende Ghurka's, dat zijn Indiase soldaten die hun tegenstanders de strot afbijten. We schuilen met zijn allen onder een bed, de bultzakken als een muur eromheen. Ik heb een stukje rubber om op te bijten als ik bang ben, en ik draag om mijn hals een rond benen

plaatje met mijn naam erop. Voor als er iets ergs gebeurt, dat men dan weet wie ik ben.

Van tamelijk dichtbij hoor ik een vrouw gillen: ‘Help, help dan toch.’ Ik zie door een kier in de matrassen een plasje bloed over de stenen vloer naderen. Het zit vol bubbeltjes of luchtbelletjes, het is geen glad vocht. ‘Ze wilde een brief aan haar man afmaken,’ hoor ik later zeggen. Ze was op haar bed blijven liggen in plaats van eronder.

Vliegtuigen werpen voorraden uit, en ik proef cornedbeef, vlees dat zo zout is dat je het bijna niet kan eten. We zijn geen zout gewend. Ik ben er nogal kwaad over, wat is dit voor pesterij?

De poort gaat open en wie nog sieraden heeft koopt er kip of eieren van. Maar mijn moeder heeft zelfs haar trouwring niet meer. Bij een van de barakken kijk ik toe als een oude dame een gekookt ei pelt en heel langzaam opeet, en daarna een volgend ei pelt en opeet en daarna een derde ei pelt en opeet. Ik sta te watertanden, ze weet dat ik kijk, maar ze eet geen hap sneller. Ik weet dat ik niets van haar zal krijgen en ik vind dat gewoon, zo is het leven. Toekijken is ook een beetje mee-eten.

Er begint post binnen te komen. Sommige vaders zijn dood. Mijn moeder krijgt maar geen bericht en na weer een postronde zonder brief huilt ze en wordt getroost

door tante Aal. Die heeft een gele leren huid, malaria. Ik zit erbij en mors per ongeluk koffie op de matras. Ik krijg geen standje.

Er is een granaat in het kamp gevallen, tussen spelende kinderen. Ze zijn ineens weg, ze zullen wel dood zijn. Het heeft geen zin om ernaar te vragen, ik krijg toch geen duidelijk antwoord.

De brief is gekomen, met een foto van twee mannenhoofden, mijn vader en een kampmaat die zich samen hebben laten fotograferen. Die uitleg wacht ik niet af, ik hol het kamp door en laat aan iedereen de foto zien: 'Ik heb twee vaders!'

Ik ben zesenhalf, we worden opgehaald door trucks. Buiten het kamp is veel groen, maar de dessa's staan in brand. Veertig jaar later zie ik op de televisie een filmopname van de evacuatie van kamp Ambarawa. Vrouwen en kleine blonde kinderen klimmen op een vrachtwagen, links en rechts van de weg staan bomen in brand. Dat klopt dus.

Op pad

Nu we weg waren uit het jappenkamp, werd het leven heel anders. Weliswaar zaten we opnieuw in een kamp, maar je kon eruit en ik wist dat er allerlei dingen te gebeuren stonden: we zouden weer vertrekken, we zouden met de boot naar mijn vader gaan. Dat reizen met de boot scheen iets machtigs te zijn. Mijn moeder kon lang vertellen over de hijskraan op de kade. Ze liet dan haar arm langzaam dalen met geopende hand, die hand kwam ergens op terecht (een blokje, of een stukje brood), sloot zich na enig zoeken, en steeg dan weer op, begaf zich zijwaarts en liet dan de lading weer zakken op het dek van het schip. Dat moest ik mij natuurlijk vele malen groter voorstellen.

We zaten hier in Semarang in sombere kamertjes zonder raam. Het was een oude kazerne. Buiten scheen de zon, maar je zag er niets van, want de deur kwam uit op een gang.

‘Weet je wat we doen?’ zei tante Aal op een dag binnenkomend. ‘We hakken een gat in die muur.’ ‘Kun je dat nou wel doen, meid?’ vroeg mijn moeder ongerust.

‘Welja,’ zei tante Aal, ‘als ze er wat op tegen hebben, dan plakken ze het maar weer dicht met hun formulieren.’

Dit bracht mijn moeder aan het giechelen. Tante Aal nam de bijl op die ze bij zich had en sloeg aan het hakken.

Het was een dunne witte muur, maar toch duurde het nog een uur voordat zij en mijn moeder het gat hadden gemaakt. Het was een rond gat, en een beetje gekarteld, maar je kon erdoor naar buiten kijken en er kwam ook licht naar binnen. Het hokje werd er een stuk vrolijker door.

‘Zo, nou valt er tenminste in te wonen,’ zei tante Aal. We zaten op de bedden en keken tevreden naar het gat. ‘Wanneer gaan we nu naar pappie?’ vroeg ik om iets te zeggen.

Mijn moeder zuchtte. We zaten nu twee weken in het doorgangskamp.

‘Nog een paar dagen wachten, jongen,’ zei ze, en tegen tante Aal: ‘Hij vraagt voortdurend om zijn vader. Ik ben gisteren nog wezen informeren, maar die onderluitenant Onderwater verstopt zich gewoon. We moesten maar eens voor zijn kantoor gaan zingen: “Luitenant Onderwater, kom eens boven water.”’

Dat leek me erg leuk en ik lachte hard.

Die middag kreeg mijn moeder een brief. We zaten bij het washok. Het rook er niet zo fijn, een beetje naar urine.

Na een tijdje begon ik me te vervelen. Ik liep naar haar toe, bukte me en keek.

‘Waarom huil je, mam?’ vroeg ik verlegen, maar ik kreeg geen antwoord. Ik nam een scherp steentje en begon mijn naam te schrijven in de groene aanslag op de muur van het washok.

Hans Vervoort, Hans Vervoort, Hans Vervoort, dat was

ik en als we straks in Makassar waren, zou ik in de eerste klas komen en dan zou blijken hoe handig het was dat ik al kon schrijven. Om de hoek hoorde ik geluiden. Ik keek en er stond een hond raar te doen op het grasveldje buiten, hij kokhalsde voortdurend. Gespannen keek ik toe en na een tijdje kwam een worstje uit zijn bek, toen nog een en nog een, vier in totaal. Bleke saucijsjes, die als een ketting aan elkaar waren verbonden. De zon scheen hard, de hond was hier en daar kaal. Hij keek naar de worstjes, snuffelde er nog eens aan en liep toen schouderophalend weg, op een kalm drafje. Hij liet de vier worstjes achter, bleek en vochtig.

‘Hans, ik heb een brief uit Holland gekregen,’ zei mijn moeder.

‘Uit Holland!’ riep ik.

‘Je opa is overleden,’ zei mijn moeder. Daar kon ik me niets bij voorstellen.

‘Dood?’ vroeg ik.

‘Ja,’ zei ze.

Ik knikte nadenkend. Opa dood. Hm.

‘Dus we gaan vanmiddag niet wandelen?’ vroeg ik ongerust.

Daar moest ze om glimlachen en hoofdschudden en een uur later waren we op pad. Ik hield haar hand vast. Het fijne van dit kamp was dat je eruit mocht, er was wel prikkeldraad omheen, maar je mocht zonder meer door de poort. We wandelden verder dan we ooit gegaan waren. Het was hier frisser, stiller en groter dan in het